

Juridiska fakultetsstyrelsen
Anna Sonnsjö Andersson, doktorand
Linnea Wegerstad, docent

Remiss: Ett nytt brott och andra åtgärder mot människohandel (SOU 2025:119)

Ju2025/02760

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Lunds universitet, som har anmodats att yttra sig över rubricerat betänkande, får härmed avge följande yttrande. Yttrandet har utarbetats av doktorand Anna Sonnsjö Andersson och docent Linnea Wegerstad.

Fakultetsstyrelsens yttrande är begränsat till de straffrättsliga förslagen som presenteras i utredningens kapitel 5 och innebär i korthet följande. Fakultetsstyrelsen tillstyrker att människohandelsbrottet ändras enligt förslaget (avsnitt 5.8), men avstyrker kriminaliseringen av olaga tjänsteutnyttjande i den utformning som utredningen föreslår (avsnitt 5.9). Fakultetsstyrelsen har även synpunkter i fråga om överväganden i relation till avstående från att lagföra och utdöma påföljd för brottsoffer (avsnitt 5.10.4).

Människohandelsbrottet (avsnitt 5.8)

Förslaget tillstyrks. Fakultetsstyrelsen har dock följande kommentarer.

Fakultetsstyrelsen är enig med utredningen i fråga om att exploateringsformen ”annan verksamhet som innebär nödläge för den utsatte” är ett brett rekvisit som kan träffa många olika typer av exploatering (s. 143). Rekvisitet ”nödläge” betyder en situation där offret är förhindrat att fritt bestämma över sina göranden och låtanden, eller att offret befinner sig i en verkligt svår situation som inte är helt

tillfällig eller övergående (prop. 2009/10:152 s. 21). Fakultetsstyrelsen instämmer i slutsatsen att denna exploateringsform redan idag täcker in de exploateringssyften som tillkommit i människohandelsdirektivet och att det därför utifrån ändringsdirektivet inte finns något behov av en lagändring (s. 147 f). Utredningen förslår trots det en ändring mot bakgrund av att få människohandelsbrott leder till åtal och att det finns tecken på tillämpningsproblem. Avsikten med ändringen är att säkerställa en effektiv tillämpning av människohandelsbestämmelsen. Förslaget innebär att fler exploateringsformer framgår i lagtexten samt att rekvisitet ”annan verksamhet som innebär nödläge för den utsatte” formuleras om.

I fråga om att ange fler exploateringsformer i lagtexten har fakultetsstyrelsen inga principiella synpunkter. Fakultetsstyrelsen vill dock anföra att en lång och detaljerad lista kan få som konsekvens att listan uppfattas som uttömmande.

I fråga om att ersätta rekvisitet ”annan verksamhet som innebär nödläge för den utsatte” med ”någon annan jämförbar situation” har fakultetsstyrelsen följande överväganden. Utredningen förklarar att förslaget inte avser någon förändring i sak, utan att samma situationer som tidigare ska omfattas (s. 163). Samtidigt framhåller utredningen att rekvisitet ”nödläge” har inneburit att det ställts ett högt krav på avsikten med exploateringen i rättstillämpningen. Fakultetsstyrelsen vill betona att de problem i rättstillämpningen som utredningen pekar på kan ha andra orsaker än hur exploateringssyftet är formulerat i lag. Det finns inga prejudicerande avgöranden att vända sig till vid tolkning av människohandelsbrottet och rekvisitet ”nödläge”. Sammantaget är rättsläget oklart i fråga om hur allvarlig situationen behöver vara, samt vilken grad av utsatthet som är en förutsättning för människohandelsansvar.

Utredningen framför att det även finns skäl att ändra bestämmelsen i fråga om det nuvarande kravet på avsiktsuppsåt i relation till exploateringssyftet och att en sådan ändring kan göras med stöd av den utredning som företogs år 2014 (s. 168). Fakultetsstyrelsen anser att en ny utredning bör tillsättas om en sådan ändring ska genomföras,

eftersom 2014 års utredning baserades på en praxisgenomgång av en äldre och numera ändrad version av människohandelsbestämmelsen.

Olaga tjänsteutnyttjande (avsnitt 5.9)

Fakultetsstyrelsen avstyrker förslaget i den utformning som presenteras i utredningen. Fakultetsstyrelsen ifrågasätter inte beslutet att kriminalisera, eftersom en sådan skyldighet föreligger enligt det numera ändrade människohandelsdirektivet. Kriminalisering av användande av tjänst som tillhandahålls av exploateringsoffer bör dock utformas med beaktande av följande synpunkter.

Enligt förslaget ska beställning eller nyttjande av tjänst som tillhandahålls av en person som vid utförandet av tjänsten är utsatt för människohandel eller människoexploatering kriminaliseras. Förslaget går utöver skyldigheten att kriminalisera enligt direktivet. Straffansvar kommer träffa inte endast den som använder (nyttjar) tjänsten, utan även den som beställer densamma. Som exempel på detta anger utredningen att en ansvarig beställare hos en huvudentreprenör skulle kunna träffas av detta straffansvar. Fakultetsstyrelsen noterar att det kriminaliserade området riskerar att bli mycket vidsträckt och att det är svårt att avgöra dess gränser. Fakultetsstyrelsen ställer sig till frågande till om en sådan utvidgning av det kriminaliserade området är det bästa sättet att komma till bukt med de problem som utredningen pekat ut.

Vidare efterfrågar fakultetsstyrelsen en redogörelse för vilka konsekvenser den föreslagna kriminaliseringen får, inte enbart för entreprenader, utan även för ordningen med offentlig upphandling samt i fråga om civilrättsliga aspekter av beställning och nyttjande av tjänster. I fråga om det sistnämnda kan exempelvis tänkas att en person som beställer en tjänst får kännedom om att tjänsten tillhandahålls av ett exploateringsoffer först när tjänsten nyttjas. Här uppstår t.ex. frågan om personen då måste häva avtalet och bära eventuella avtalsrättsliga sanktioner för att undvika att begå det nya brottet.

Fakultetsstyrelsen menar därtill att utformningen av rekvisitet "tjänst" har vissa brister. Rekvisitet "tjänst" förekommer redan i 4 kap. brottsbalken i bestämmelsen om människorov (4 kap. 1 §), vilket utredningen inte har uppmärksammat. Att ge samma rekvisit olika innebörd i brottsbeskrivningar som förekommer i samma kapitel i brottsbalken är olämpligt. Till saken hör även att brotten är systematiskt sammanhörande eftersom de grundbrott som förutsätts i det nya brottet är subsidiära till människorovsbrottet. I människorovsbestämmelsen stadgas ansvar för den som bemäktigar och för bort eller spärrar in en person med uppsåt att (bland annat) tvinga personen till tjänst. Rekvisitet "tjänst" tar här sikte på olika typer av göranden; i rättstillämpningen har exempelvis uppdrag att mörda någon ansetts vara "tjänst". Att, som utredningen föreslår, finna ledning från civilrättens eller sakrättens område framstår mot denna bakgrund som en mindre bra lösning. Detta särskilt eftersom alla exploateringsformer kommer att omfattas av det nya brottet (s. 192). I stället bör rekvisitet "tjänst" i det nya brottet relateras till rekvisitet "tjänst" i människorovsbestämmelsen, både av systematiska skäl och mot bakgrund av intresset av en förutsebar strafflagstiftning. Alternativt bör ett annat rekvisit än "tjänst" väljas.

Fakultetsstyrelsen anser vidare att definitionen av "tjänst" inte är tillräckligt avgränsad i förhållande till *varor* (s. 191).

Fakultetsstyrelsen efterfrågar ett klargörande i fråga om vad som gäller kring hotell- och restaurangbesök, särskilt eftersom det är den bransch som verkar vara vanligast enligt tabellen på s. 181. Eftersom samtliga exploateringsformer i människohandels- respektive människoexploateringsbrotten kommer kunna utgöra grundbrottet i relation till det nya brottet efterfrågar fakultetsstyrelsen även en redogörelse av hur det nya brottet ska uppfattas i relation till dessa exploateringsformer. Exempelvis, är avsikten att en beställare eller nyttjare av surrogatmoderskap eller illegal adoption ska träffas av straffansvar för det nya brottet? Med andra ord, innebär en beställning av ett barn genom surrogatmoderskap respektive illegal adoption en beställning av en *tjänst* eller en *vara*?

I fråga om det orsakssamband som enligt utredningen ska finnas mellan grundbrottet och utförandet av tjänsten (s. 190) anser fakultetsstyrelsen att ett sådant orsakssamband inte framgår i tillräckligt tydlig grad i den föreslagna ordalydelsen. Utredningens förslag riskerar således att leda till tolkningsproblem i relation till rekvisitet ”som vid utförandet av tjänsten är utsatt”. Ett möjligt alternativ är att använda formuleringen ”förmå... genom att” för att tydliggöra detta: ”som tillhandahålls av en person som vid utförandet av tjänsten förmåtts att utföra tjänsten genom att utsättas för...”.

I fråga om den föreslagna brottsbeteckningen ifrågasätter fakultetsstyrelsen att begreppet ”olaga” behövs i brottsbeteckningen. Detta mot bakgrund av att det inte torde finnas några *laga* tjänsteutnyttjanden. Frågan hör samman med vad utredningen framför i fråga om samtycke (s. 195 f). Begreppet ”olaga” passar sämre som beteckning eftersom det antyder att det finns situationer där beteendet inte är att anse som rättsstridigt (olagligt) antingen mot bakgrund av att det skett med stöd i lag, eller då det är rättsenligt enligt någon ansvarsfrihetsgrund, så som samtycke (24 kap. brottsbalken).

Fakultetsstyrelsen anser därtill att begreppet ”tjänste-” inte bör användas. Begreppet förekommer bland annat i bestämmelser i 17 och 20 kap. brottsbalken och är särskilt förknippat med myndighetsutövning. Begreppet ”tjänste-” för tankarna till att en person drar nytta av sin tjänsteställning och fakultetsstyrelsen ser en risk för sammanblandning.

Den föreslagna brottsbeteckningen antyder att en *tjänst* utnyttjas och återspeglar inte det faktum att det nya brottet innebär att en *person* utnyttjas. Det kan även ifrågasättas att begreppet ”utnyttjande” och inte ”exploatering” används, mot bakgrund av att ”exploatering” är det rekvisit som används i de grundbrott som förutsätts i det nya brottet. En möjlig alternativ brottsbeteckning är ”exploatering genom nyttjande eller beställning av tjänst”.

Avstående från att lagföra eller utdöma påföljd för brottsoffret (avsnitt 5.10.4)

Utredningen konstaterar att det inte krävs några författningsändringar eller andra åtgärder i fråga om avstående från att lagföra eller utdöma påföljd för brottsoffret (s. 219 ff.) Fakultetsstyrelsen är i och för sig enig i denna ståndpunkt men vill framföra följande.

Som utredningen konstaterat är strafffrihet inte en automatisk följd för den som begått brott som en direkt följd av exploatering (s. 159). I svensk rätt regleras frågan genom Riksåklagarens riktlinjer där det framgår att åklagare kan besluta om förundersökningsbegränsning eller åtalsunderlåtelse med stöd av 20 kap. 7 § andra stycket rättegångsbalken i de fall där det rör sig om att ett exploateringsoffer utfört mindre allvarlig brottslighet som är relaterat till människohandeln (RåR 2021:1 s. 19). Det är riktigt som utredningen påpekar att det inte finns någon skyldighet för en stat att avstå från att väcka åtal i ett sådant fall (s. 160). I övrigt får frågan lösas genom en bedömning i det enskilda fallet om det föreligger ansvarsfrihet på grund av nöd (24 kap. 4 § brottsbalken).

Fakultetsstyrelsen anför att nuvarande ordning är otillfredsställande mot bakgrund av intresset av rättssäkerhet samt i ljuset av den kriminalpolitiska ambitionen att värna om brottsoffers intressen. Det är oklart vad som i riktlinjerna åsyftas med *mindre allvarlig brottslighet*, särskilt med avseende på de många och omfattande straffskärpningar som genomförts de senaste åren. Detta leder till risk för en ojämn rättstillämpning i fråga om när straffansvar inträder för exploateringsoffer som begått brott som en direkt följd av exploateringen. Vidare är det utifrån exploateringsoffers perspektiv mer rättssäkert och förutsebart att frågan regleras genom lag, och inte på myndighetsnivå.

Enligt delegation

Anna Sonnsjö Andersson

Linnea Wegerstad